

Zastosowanie realizmu do analizy bezpieczeństwa państw nordyckich

Streszczenie: Europa Północna długo cieszyła się wizerunkiem stabilnego i bezpiecznego regionu. Państwa nordyckie systematycznie ograniczały swój potencjał obronny poprzez zmniejszanie liczebności armii. Stopniowo redukowano także wydatki wojskowe. Nastąpiła reorientacja polityki bezpieczeństwa państw nordyckich w kierunku realizowania międzynarodowych misji pokojowych oraz dostosowania do obrony ekspedycyjnej. Wydarzenia pierwszych dwóch dekad XXI wieku udowodniły jednak, że nastąpił koniec okresu względnej harmonii w Europie i na świecie. Zmiany w międzynarodowym środowisku bezpieczeństwa, spowodowane przez takie wydarzenia jak atak terrorystyczny w Nowym Jorku z 11 września 2001 r., wojna w Gruzji w 2008 r. czy konflikt zbrojny na Ukrainie w 2014 r., przyczyniły się do redefinicji celów polityki bezpieczeństwa państw nordyckich. Co więcej, zmieniająca się sytuacja geopolityczna wpłynęła na decyzję o włączeniu problematyki bezpieczeństwa do współpracy nordyckiej. Obecnie państwa te nadały priorytet bezpieczeństwu militarnemu i zdecydowały o przyjęciu bardziej skoordynowanej polityki bezpieczeństwa. Z tych powodów teoria realizmu jest użytecznym narzędziem zbadania bezpieczeństwa państw nordyckich.

Słowa kluczowe: realizm, bezpieczeństwo, państwa nordyckie

Application of realism to the analysis of the security of the Nordic states

Summary: Northern Europe has long enjoyed the image of a stable and secure region. The Nordic states systematically limited their defense potential by reducing its numbers. Military spending was also gradually reduced. There has been a reorientation of the Nordics security policy towards international peace missions and an adjustment to expeditionary defense. However, the events of the first two decades of the 21st century proved that the period of relative harmony in Europe and the world had ended. Changes in the international security environment, caused by events such as the terrorist attack in New York on September 11, 2001, the war in Georgia in 2008 or the armed conflict in Ukraine in 2014, are among the reasons for redefining the goals of the Nordic countries' security policy. Moreover, the changing geopolitical situation influenced the decision to include security issues in Nordic cooperation. Currently, these states have prioritized military security and have decided to adopt a more coordinated security policy. For these reasons, the theory of realism is a useful tool for studying the security of the Nordic states.

Keywords: realism, security, Nordic states

Wstęp

Realizm to najstarszy i najbardziej znaczący paradygmat teoretyczny w stosunkach międzynarodowych. Jest podstawową lub alternatywną teorią, do której odwołują się badacze w każdym opracowaniu poświęconym polityce światowej. Realizm ukształtował sposób, w jaki na przestrzeni wieków rozumiane były relacje między państwami. Wskazuje na interesy państw i ich rywalizację o potęgę jako uniwersalne kryterium analizy stosunków międzynarodowych. Bezpieczeństwo to główny problem badawczy teorii realizmu, która podkreśla agresywną stronę stosunków międzynarodowych. Użyteczność też realizmu stanęła pod znakiem zapytania po rozpadzie systemu dwublokowego, któremu towarzyszyły integracja i współpraca regionalna oraz procesy globalizacji. Jednak współczesne stosunki międzynarodowe nie są pozbawione przemocy, dlatego realistyczna wizja bezpieczeństwa państwa, oparta na paradygmacie siły i potęgi, jest aktualna i nie traci swojego znaczenia.

Celem rozdziału jest wykazanie przydatności teorii realizmu do analizy polityki bezpieczeństwa państw nordyckich. Odniesienie się do wszystkich jej tez nie jest jednak możliwe z uwagi na ograniczone ramy tego testu. Autorka koncentruje się na założeniach dotyczących istoty polityki międzynarodowej oraz mechanizmów nią rządzących. Ponadto zwraca uwagę na podstawowe zasady realizmu, w tym odnoszące się do „państw małych”. Do tej kategorii bowiem zaliczane są kraje Europy Północnej¹. Problem badawczy brzmi: Czy teoria realizmu dostarcza właściwych narzędzi do analizy bezpieczeństwa państw nordyckich? Założeniem, zaczerpniętym z realizmu strukturalnego, jest to, że „małe państwa” podlegają w większym stopniu zmianom w systemie międzynarodowym, a także w organizacjach międzynarodowych, ponieważ są one zależne od silniejszych podmiotów². Dla małych państw nordyckich współpraca w dziedzinie bezpieczeństwa w kontekście europejskim i transatlantyckim ma kluczowe znaczenie, ale – co warto mocno podkreślić – kooperacja wewnątrzregionalna jest równie ważna. W stosunku do głównego problemu badawczego sformułowano następujące szczegółowe problemy badawcze:

¹ Są to: Dania, Finlandia, Islandia, Norwegia i Szwecja. Zob. J. Grzela, *Polityka bezpieczeństwa państw nordyckich*, Wyd. UJK, Kielce 2019, passim.

² K.N. Waltz, *Structural realism after the Cold War*, „International Security”, Vol. 25, No. 1, s. 5-41.

1. Jakie są główne założenia teorii realizmu oraz propozycje zawarte w trzech głównych nurtach teorii realistycznej: klasycznym realizmie, neorealizmie i realizmie neoklasycznym w odniesieniu do stosunków międzynarodowych?
2. Jak małe państwa prosperują w środowisku międzynarodowym w myśl zasad realizmu?
3. Czy sytuacja w regionie nordyckim jest potwierdzeniem podstawowych założeń teorii realizmu?

Podstawowe zasady realizmu politycznego a stosunki międzynarodowe

Realizm polityczny zdominował akademickie studia nad stosunkami międzynarodowymi od końca II wojny światowej i długo pozostawał główną teorią wyjaśniającą zachowanie państw na arenie międzynarodowej oraz relacje zachodzące między suwerennymi krajami. W jego założeniu stosunki międzynarodowe nasycone są przemocą i wojnami. Realizm w znacznym stopniu przejął badania nad bezpieczeństwem. W teorii tej jest ono utożsamiane z bezpieczeństwem państwa. Realizm kładzie nacisk na zachowanie integralności terytorialnej oraz fizyczne bezpieczeństwo ludności³. Państwo jest bezpieczne wtedy, gdy jest w stanie obronić się przed wrogim atakiem innego państwa lub je odstraszyć. Siła jest najważniejszym instrumentem państw, pozwala je chronić na arenie międzynarodowej i zabezpieczać ich interesy narodowe (bezpieczeństwo jest osiąganym, gdy można zapobiec jego zagrożeniom)⁴. Wśród zagrożeń dla bezpieczeństwa należy wymienić: pragnienie władzy; konflikty interesów, które powstają między państwami dysponującymi różnymi zasobami, systemami gospodarczymi i porządkami politycznymi; „zasadę porządku” międzynarodowej anarchii. Łącznie stanowią one główne propozycje zawarte w trzech głównych nurtach teorii realistycznej: klasycznego realizmu, neorealizmu (realizmu strukturalnego) i realizmu neoklasycznego⁵.

³ S.M. Walt, *The Renaissance of Security Studies* „International Studies Quarterly” 1991, Vol. 35, No. 2, s. 211-239.

⁴ J. Nye, S. Lynn-Jones, *International Security Studies: A Report of a Conference on the State of the Field*, „International Security” 1988, Vol. 12, No. 4, s. 6-8.

⁵ J. Czaputowicz, *Teorie stosunków międzynarodowych. Krytyka i systematyzacja*, PWN, Warszawa 2007, s. 176.

Intelektualnych podstaw realizmowi w jego klasycznej wersji dostarczył H.J. Morgenthau. Jego zdaniem uniwersalnym kluczem do analizy stosunków międzynarodowych jest interes narodowy zdefiniowany w kategoriach rywalizacji o potęgę (władzę)⁶. Polityka międzynarodowa jest walką o władzę, jest to dążenie najważniejsze i bezpośrednie, a sposoby zdobywania, utrzymywania i demonstrowania władzy decydują o technice działań politycznych. Klasyczny realizm zajmuje się źródłami i wykorzystaniem władzy narodowej w polityce międzynarodowej⁷. Definiuje on konflikty przez pryzmat ludzkich słabości. Wojny są wywoływane przez szczególnie agresywnych polityków czy też generowane są przez systemy polityczne, które dają możliwość prowadzenia ekspansjonistycznej polityki zagranicznej. Klasyczni realiści, tacy jak Hans J. Morgenthau czy Henry Kissinger, uważają, że ludzie na ogół są samolubni i agresywni. Główni aktorzy systemu międzynarodowego – państwa – także są i zasadniczo wojna jest nieunikniona (np. nazistowskie Niemcy kierowane przez Hitlera czy Irak – przez Saddama Husajna).

Realizm skupia się na państwach (przede wszystkim na mocarstwach, ponieważ to one dominują i kształtują politykę międzynarodową, a także wywołują wojny) i eksponuje czynnik militarny. Realści to pesymiści – jeśli chodzi o politykę międzynarodową, to zgadzają się, że pokój jest pożądanym, ale nie widzą łatwego sposobu na ucieczkę od świata opartego na konkurencji i wojnie. Konflikt jest nieunikniony, ponieważ państwa chcą maksymalizować swoje interesy, a także wzmacniać system bezpieczeństwa. Główną siłą napędową w polityce międzynarodowej jest bowiem dążenie do potęgi (którą Morgenthau określa jako kontrolę państwa nad polityką zagraniczną innego państwa sprawowaną za pomocą nakazu, groźby, autorytetu czy atrakcyjności kulturowej⁸) i supremacji charakterystyczne dla wszystkich państw. Realizm, wg Hansa J. Morgenthau, implikuje nie tylko to, że pań-

⁶ H.J. Morgenthau, *Polityka między narodami. Walka o potęgę i pokój*, Difin, Warszawa 2010, s. 48-52.

⁷ S.E. Lobell, N.M. Ripsman, J.W. Taliaferro, *Neoclassical Realism, the State, and Foreign Policy*, Cambridge University Press, New York 2009, s. 14-16.

⁸ H.J. Morgenthau, *Politics among nations*, New York 1948, s. 104-125; R. Łoś, *Potęga – ujęcie teoretyczne: definicja, struktura i oddziaływanie*, [w:] T. Domański (red.), *Międzynarodowe studia polityczne i kulturowe wobec wyzwań współczesności*, Łódź 2016, s. 279 i n.; D. Kondrakiewicz, *Metody pomiaru siły państwa w stosunkach międzynarodowych*, [w:] E. Haliżak, M. Pietraś (red.), *Poziomy analizy stosunków międzynarodowych*, Rambler, Warszawa 2013, s. 255-263.

stwa muszą strzec swojej potęgi, ale także to, że muszą zawierać kompromisy i dostosować swoje cele do tych, które są wykonalne. Siła i wojna nigdy nie mogą zostać wyrugowane z polityki międzynarodowej, ale w rozsądnej polityce powinny pozostać w tle. H.J. Morgenthau opowiada się za pokojem wypracowanym na drodze kompromisu i dyplomacji. Jak twierdzi, duża część polityki międzynarodowej polega na wzajemnym uzgadnianiu interesów, a obejmuje to nie tylko wywieranie wpływu na innych, ale także zrozumienie tego, czego oni chcą i dlaczego właśnie tego. Długotrwałe i cierpliwe współdziałanie z innymi, poszukiwanie alternatywnych rozwiązań, przystosowanie się do tego, czego potrzebują inni, stanowi esencję dyplomacji⁹.

Realizm, najogólniej mówiąc, przedstawia porządek światowy jako system konkurujących, skonfliktowanych i egoistycznych aktorów działających w warunkach anarchii i przyjmuje, że wszystkie państwa są motywowane interesami narodowymi¹⁰. Na najbardziej podstawowym poziomie interes narodowy jest ogólny i łatwy do zdefiniowania: państwa starają się zachować swoją autonomię polityczną i integralność terytorialną. Po ich zabezpieczeniu część państw jest zainteresowana zapewnieniem sobie większej ilości zasobów lub ziemi; inne chcą rozszerzyć swoje systemy polityczne lub gospodarcze na inne obszary; niektóre zaś mogą jedynie chcieć funkcjonować w spokoju.

Realiści strukturalni (neorealiści) skupiają się na ograniczeniach, jakie system międzynarodowy nakłada na procesy decyzyjne państw. Paradigmat realizmu strukturalnego koncentruje się na pojęciu suwerenności państwa oraz międzynarodowej anarchii. Jedną z podstawowych przesłanek Kennetha Waltza, który w nowatorski sposób przeformułował teorię realizmu, jest to, że struktura środowiska międzynarodowego jest anarchiczna. Brakuje suwerennego organu, który mógłby zaprowadzić porządek w relacjach między państwami i egzekwować wiążące je porozumienia¹¹. Nie jest zatem zaskoczeniem, że neorealiści postrzegają stosunki międzynarodowe jako ciągłą walkę o przetrwanie. Bez takiej władzy zwierzchniej państwa mają możliwość robienia tego, co im się podoba, a to utrudnia im

⁹ Zob. S. Guzzini, *Hans J. Morgenthau and the three purposes of power*, „DIIS Working Paper” 2018, No. 4.

¹⁰ J. Kukułka, *Teoretyczna koncepcja dyscypliny*, [w:] J. Kukułka (red.), *Teoria stosunków międzynarodowych*, PWN, Warszawa 2000, s. 95-97; C. Elman, *Realism*, [w:] M. Griffiths (ed.), *International Relations Theory for the Twenty-First Century: An Introduction*, Routledge, Oxon 2007, s. 11 i n.

¹¹ K.N. Waltz, *Theory of International Politics*, McGraw Hill, New York 1979, s. 102.

wzajemne zaufanie i współpracę¹². Chociaż państwa różnią się wielkością, ideologią, siłą i bogactwem, są podobne, ponieważ ich głównym celem jest maksymalizacja władzy i bezpieczeństwa¹³. Realizm strukturalny postrzega niepewność państw jako główny problem w stosunkach międzynarodowych i przedstawia system międzynarodowy jako sferę, w której „samopomoc” jest główną motywacją – państwa muszą zapewnić sobie bezpieczeństwo, gdyż nie mogą liczyć na żaden inny podmiot. Współistnieją one bowiem w anarchicznym środowisku, w którym nie ma centralnego autorytetu, chroniącego je przed sobą nawzajem. Mając to na uwadze, państwa zwiększają potęgę polityczno-militarną, gdyż to ona zapewnia im bezpieczeństwo i chroni przed ewentualną inwazją¹⁴. Teoria ta preferuje konfrontacyjne, militarne pojmowanie bezpieczeństwa i skupia się na badaniu instrumentów siły w polityce państw oraz równowagi sił w systemie międzynarodowym¹⁵. Państwa koncentrują się na zwiększeniu własnych możliwości (wzmacniając swoje zdolności militarne) lub łączą się z innymi państwami, aby zrównoważyć siły. K. Waltz starał się uniknąć filozoficznej dyskusji o naturze ludzkiej i zbudował teorię polityki międzynarodowej analogiczną do mikroekonomii. Twierdził, że państwa w systemie międzynarodowym są jak firmy w gospodarce krajowej i mają ten sam podstawowy interes: przetrwać. Atak z zewnątrz jest najważniejszym zagrożeniem, tak więc stałym przedmiotem troski jest stosunek własnej potęgi do potęgi innych państw. Nawet jeśli interesy wewnętrzne, kultura strategiczna lub ideały narodowe wskazują na bardziej pokojowe cele międzynarodowe, anarchia systemu międzynarodowego wymaga od państw, aby stale zapewniały, że mają wystarczającą siłę do obrony swoich istotnych interesów. Anarchia jest dla K. Waltza zasadą porządkującą system międzynarodowy. Dopóki świat jest podzielony na państwa narodowe w otoczeniu anarchicznym, interes narodowy pozostanie istotą polityki międzynarodowej. Anarchia rodzi nieufność i prowadzi do konfliktu. W efekcie państwa nieustannie przygotowują się do wojny, biorą udział w wojnie lub zbierają siły po wojnie¹⁶.

¹² R. Jervis, *Cooperation under the Security Dilemma*, „World Politics” 1978, Vol. 30, No. 2, s. 167-214.

¹³ K.N. Waltz, *Theory of International Politics*, op. cit., s. 88-93.

¹⁴ A. Wojciuk, *Dylemat potęgi. Praktyczna teoria stosunków międzynarodowych*, Wyd. UW, Warszawa 2010, s. 27-35.

¹⁵ R. Zięba, *O tożsamości nauk o bezpieczeństwie*, „Zeszyty Naukowe AON” 2012, nr 1(86), s. 14.

¹⁶ J. Czaputowicz, *Teorie...*, op. cit., s. 58; por. H.J. Morgenthau, *Politics Among Nations. The Struggle for Power and Peace*, New York 1967, s. 36.

Aby zrozumieć przyczyny wojny, nie należy koncentrować się na poziomie indywidualnym ani narodowym, ale na systemie międzypaństwowym, który składa się ze struktury i oddziałujących jednostek. John H. Herz zauważył, że w przypadku braku władzy centralnej, państwa stają przed „dylematem bezpieczeństwa”. W jego definicji działania podejmowane przez jedno państwo w celu zwiększenia własnego bezpieczeństwa (takie jak zwiększone wydatki wojskowe lub zawieranie sojuszy) automatycznie osłabiają stan bezpieczeństwa państw rywali i skłaniają je do kontrreakcji, która z kolei prowadzi do zwiększonych podejrzeń, a tym samym pozostawia wszystkie strony mniej bezpieczne niż wcześniej¹⁷. J.H. Herz formułując „dylemat bezpieczeństwa” odrzucił element natury ludzkiej, twierdząc, że dylemat pojawia się niezależnie od tego, czy natura ludzka jest spokojna i kooperatywna, czy też dominująca i agresywna.

W ramach realizmu strukturalnego wyodrębnione zostały dwa podejścia – realizm ofensywny i realizm defensywny. Realisci defensywni uważają, że głównym celem państw jest zachowanie *status quo*, a nie dążenie do maksymalizacji swej potęgi¹⁸. W związku z tym państwa nie podejmują działań ryzykownych, lecz ostrożne – nie prowadzą polityki ekspansjonistycznej. Państwa dążą za to do posiadania potęgi wystarczającej do zapewnienia sobie bezpieczeństwa¹⁹.

Realizm ofensywny w założeniach Johna Mearsheimera sugeruje, że system międzynarodowy, będąc z natury anarchicznym, zmusza aktorów państwowych do adaptowania ofensywnego spojrzenia na politykę zagraniczną i do agresywnego działania oraz nieustannego rozwijania własnej potęgi i osłabiania przeciwników, niezależnie od kosztów. Realizm ofensywny to dążenie do władzy i wpływu, aby poprzez dominację i hegemonię osiągnąć bezpieczeństwo. Anarchia powoduje, że państwa nieustannie boją się siebie nawzajem. Chcąc usunąć ten strach, maksymalizują swoją względną potęgę i eksponują ją, aby wzbudzać lęk u innych²⁰.

Intencją realizmu neoklasycznego jest wyjaśnienie polityki zagranicznej państwa (a nie teorii stosunków międzynarodowych). Jego centralna za-

¹⁷ J.H. Herz, *Idealist Internationalism and the Security Dilemma*, „World Politics” 1950, Vol. 2, No. 2, s. 157.

¹⁸ K.N. Waltz, *Theory of International Politics*, op. cit., s. 126.

¹⁹ S.M. Walt, *The Origins of Alliance*, Ithaca, New York 1987, s. 10 i n.

²⁰ J.J. Mearsheimer, *The Tragedy of Great Power Politics*, W.W. Norton & Company, New York 2001, s. 55 i n.

sada polega na tym, że polityka zagraniczna jest wynikiem międzynarodowej struktury, wewnętrznych wpływów i złożonych relacji między państwami²¹. Choć siła narodowa i pozycja państwa w strukturze międzynarodowej są decydującymi czynnikami przy wyborze polityki zagranicznej państwa, zmienne krajowe mogą ją również kształtować. Neoklasycyści realisci podkreślają znaczenie silnych przywódców państwowych lub organizacji biurokratycznych jako elementów wpływających na politykę państwa. Podczas gdy większość realistów przewiduje, że państwa zrównoważą się z groźnymi konkurentami (albo budując własne armie, albo tworząc sojusze), neoklasycyści twierdzą, że im bardziej podzielone i zróżnicowane są elity i grupy społeczne danego państwa, tym mniejsze jest prawdopodobieństwo, że zareaguje ono odpowiednio na zewnętrzne naciski. Dowodzą, że brak równowagi, a nie równoważenie, jest tym, co obserwujemy najczęściej w polityce światowej. Ponadto to polityka krajowa, a nie czynniki strukturalno-systemowe, zmusza państwa do zachowania się w szczególny sposób w środowisku międzynarodowym²². W nurcie tym akcentuje się, że państwa różnią się strukturą wewnętrzną, relacjami ze społeczeństwem oraz możliwością wykorzystania potęgi do prowadzenia polityki zagranicznej²³. W efekcie państwa o podobnej wielkości i potencjale, ale o różnej strukturze i różnych stosunkach władzy, mogą w swojej polityce zagranicznej postępować odmiennie.

Małe państwa w stosunkach międzynarodowych

W literaturze stosunków międzynarodowych państwa dzieli się na mocarstwa wielkie, średnie i państwa małe²⁴. Podział ten uwypukla pogląd, że małe państwa są słabe. Zwłaszcza w realistycznej szkole myślenia są one postrzegane jako niemające wpływu na system międzynarodowy, co motywowało twórców tej teorii do skoncentrowania się na wielkich mocarstwach.

²¹ M. Kozub-Karkut, *Realizm neoklasycystyczny – główne założenia i możliwości*, [w:] E. Haliżak, J. Czaputowicz (red.), *Teoria realizmu w nauce o stosunkach międzynarodowych*, Rambler, Warszawa 2014, s. 43 i n.

²² R.L. Schweller, *Bandwagoning for Profit: Bringing the Revisionist State Back In*, „International Security” 1994, Vol. 19, No. 1, s. 72-107.

²³ J. Czaputowicz, *Mapa współczesnego realizmu: realizm klasycystyczny, neorealizm, realizm neoklasycystyczny*, [w:] E. Haliżak, J. Czaputowicz (red.), *Teoria realizmu w nauce o stosunkach międzynarodowych*, Warszawa 2014, s. 32.

²⁴ Ch. Ingebritsen, I. Neumann, S. Gstöhl (eds.), *Small States in International Relations*, University of Washington Press, Washington 2006.

Innymi słowy małe państwa to te, które nie są mocarstwami – są zbyt słabe, aby zmienić zasady w porządku międzynarodowym. Tymczasem stanowią one większość systemu międzynarodowego – ich liczba wynosi od połowy do dwóch trzecich wszystkich państw na świecie²⁵, ale ich moc i znaczenie są odwrotnie proporcjonalne do ich liczby.

Jak dotychczas nie udało się opracować jednej, powszechnie akceptowanej definicji „małego państwa”. Wciąż jest wiele metod i sposobów pomiaru, które często są odzwierciedleniem subiektywnego podejścia badacza. Wiele prób klasyfikacji małych państw stawia wielkość populacji jako jako najprostsze kryterium definicyjne. Mimo to nawet definicje populacyjne różnią się między sobą. Bank Światowy używa progu 1,5 miliona osób, wskazując na małe państwo. Forum Małych Państw (*Forum of Small States/FOSS*), dobrowolne i nieformalne ugrupowanie przy Organizacji Narodów Zjednoczonych (ONZ), definiuje małe państwa jako te, o populacji poniżej 10 milionów ludzi. Forum jest otwarte dla państw o liczbie mieszkańców poniżej 10 milionów, chociaż populacja niektórych członków przekroczyła ten poziom od momentu dołączenia do grupy (np. w Szwecji)²⁶. Definicja ta nie jest bezwzględnie stosowana, a zatem państwo o większej populacji niż 10 milionów może nadal siebie postrzegać i być postrzegane na arenie międzynarodowej jako „małe”. Rozmiar nie jest absolutną formą miary. Jest relacyjny²⁷. Co więcej, małe państwa różnią się między sobą pod wieloma względami. Irlandia, Liban i Szwecja są małymi państwami, ale wywierają różny wpływ na stosunki międzynarodowe. Ponadto niektóre państwa można określić jako małe w stosunku do innych (np. Dania jest mała w porównaniu ze Szwecją, a Szwecja jest mała w porównaniu z Niemcami).

David Vital opowiada się za dwojakim sposobem definiowania małych państw, sugerując, że zaawansowane, przemysłowe państwa o populacji 10-15 milionów ludzi lub słabo rozwinięte państwa z populacjami 20-30 milionów ludzi można zakwalifikować jako małe państwa²⁸. Kryterium względności pojawia się m.in. w koncepcji Hansa Mouritzena i Andersa Wivela,

²⁵ I.B. Neumann, S. Gstöhl, *Introduction: Lilliputians in Gulliver's World?*, [w:] Ch. Ingebrigtsen, I.B. Neumann, S. Gstöhl, J. Beyer (eds.), *Small States in International Relations*, University of Iceland Press, Seattle 2006, s. 3-36.

²⁶ A. Lupel, L. Mälksoo, *A Necessary Voice: Small States, International Law, and the UN Security Council*, International Peace Institute, April 2019.

²⁷ M. Nilas Tarp, J. Ole Bach Hansen, *Size and Influence: How Small States Influence Policy Making in Multilateral Arenas*, „Danish Institute for International Studies” 2013.

²⁸ D. Vital, *The Inequality of States*, Clarendon Press, Oxford 1967, s. 4.

k którzy rozróżnili posiadaną siłę państw od tej, którą faktycznie dysponują. Autorzy wskazują, że państwo może mieć duży wpływ w jednej relacji, ale jednocześnie słaby w innej (tzn. może być uznane za małe w jednej dziedzinie polityki, ale w innej – za duże). To o większej populacji, ale otoczone przez duże, silne kraje, może być uznane za stosunkowo małe, posiadające ograniczoną przestrzeń działania w swoim regionie. Z drugiej strony państwo z populacją poniżej 15 milionów może również mieć pewne unikalne cechy (np. bogactwo zasobów lub strategiczne położenie), które zawyżają jego wpływy i łagodzą powszechne ograniczenia, z jakimi borykają się małe państwa²⁹.

Paweł J. Borkowski proponuje trzy grupy czynników, które należy uwzględnić przy definiowaniu małych państw. Pierwsza obejmuje kryteria obiektywne i mierzalne. Druga opiera się na subiektywnym poczuciu wielkości zarówno samego państwa, jak i innych podmiotów, które je oceniają. Trzecie podejście nawiązuje do koncepcji relatywnej i uznaje państwo za „małe”, opierając się na kryterium relacji z innymi podmiotami³⁰.

Louis Jaquet twierdzi, że „małe państwo to takie, które nie jest ani w skali globalnej, ani regionalnej zdolne do narzucenia swojej woli politycznej lub ochrony swoich interesów narodowych poprzez wywieranie wpływu na politykę władzy”³¹. Robert Rothstein zdefiniował małe państwa jako te, które uznają, że nie są w stanie uzyskać bezpieczeństwa bez polegania na innych państwach, instytucjach lub procesach. Ta niezdolność do polegania na własnych możliwościach musi być również uznana przez inne państwa³².

Jak widać, istnieje wiele sposobów definiowania małych państw, co oznacza, że nie ma porozumienia naukowego w kwestii tego pojęcia³³. Siłę państw najczęściej mierzy się na podstawie obiektywnych kryteriów, takich jak populacja i wielkość terytorium, produkt krajowy brutto (PKB) oraz zdolności wojskowe (w tym wydatki na obronność)³⁴. W tych kategoriach małe

²⁹ H. Mouritzen, A. Wivel, *The Geopolitics of Euro-Atlantic Integration*, Palgrave Macmillan, London 2004.

³⁰ P.J. Borkowski, *Małe państwa w świetle teorii integracji*, [w:] D. Popławski (red.), *Małe państwa Europy. Specyfika systemu politycznego i aktywności międzynarodowej*, Oficyna Wydawnicza ASPRA JR, Warszawa 2009, s. 35-37.

³¹ L. Jaquet, *The Role of a Small State within Alliance Systems*, [w:] A. Schou, A.O. Bruntland (eds), *Small States in International Relations*, Almqvist & Wiksell, Stockholm 1971, s. 57-70.

³² R. Rothstein, *Alliances and Small Powers*, Columbia University Press, New York 1969, s. 29.

³³ J.A.K. Hey, *Small States in World Politics: Explaining Foreign Policy Behavior*, Boulder, London 2003, s. 1.

³⁴ C. Archer, N. Nugent, *Small states and the European Union*, „Current Politics and Economics of Europe” 11(1), 2002, s. 1-10.

państwa są uważane za politycznie, gospodarczo i strategicznie niezdolne do wywierania realnego wpływu na sprawy światowe³⁵.

Tabela 1. Porównanie kluczowych zmiennych wielkości państw nordyckich

Kraj	Liczba mieszkańców	Powierzchnia (w km ²)	PKB na mieszkańca (w dolarach) w 2020 r. ³⁶	Wydatki na obronność jako % PKB ³⁷	Miejsce na liście krajów wg liczby ludności ³⁸
Dania	5 811 679	42 430	60 494, 2	1,4	115
Finlandia	5 548 943	303 890	49 981, 44	1,5	116
Islandia	343 356	100 250	59 633, 72	X	180
Norwegia	5 461 674	365 268	67 176, 43	1,9	119
Szwecja	10 159 355	410 340	51 796, 38	1,2	91

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych udostępnionych w witrynie Nordic Statistics database: <https://www.nordicstatistics.org/> (dostęp: 10.06.2021).

Głównym powodem, dla którego wielkość ma znaczenie w kontekście bezpieczeństwa, jest to, że „małe” i „duże” państwa stoją wobec różnych wyzwań i szans, zwłaszcza w przypadku współpracy i wpływów. W założeniach realistów małe państwa, ze względu na brak siły militarnej, dyplomatycznej i dźwigni ekonomicznej, są podatne na przymus i podbój. Jeśli państwo ma niewielką populację – niezależnie od tego, czy jest małą enklawą, czy też kontroluje rozległe terytorium, lub czy jest wyjątkowo bogate, czy raczej głęboko zubożałe – to stwarza ona pewne potrzeby i wyzwania. Państwo o małej populacji nie ma sił i środków, aby utrzymywać duże siły zbrojne, i nie ma mocy, aby zmusić inne państwa do poddania się jego woli. Co więcej, może ono nie być w stanie obronić się przed wrogimi atakami i będzie zmuszone polegać na innych państwach oraz organizacjach

³⁵ R. Keohane, *Lilliputians' dilemmas: small states in international politics*, „International Organization” 1969, Vol. 23, Iss. 2, s. 291-310.

³⁶ The Statistics Portal for Market Data, Market Research and Market Studies, <https://www.statista.com/> (dostęp: 10.06.2021).

³⁷ *Military expenditure by country as percentage of gross domestic product, 1988-2020*, <https://www.sipri.org/databases/milex> (dostęp: 10.06.2021).

³⁸ Countries in the world by population (2021), serwis Worldometer, <https://www.worldometers.info/world-population/population-by-country/> (dostęp: 10.06.2021).

międzynarodowych³⁹. Poza tym słabość gospodarki skłania małe państwo do uzależnienia od handlu zagranicznego, co czyni je podatnym na międzynarodowe wahania koniunktury. Mały rozmiar państwa może także oznaczać ograniczenia związane z formatem i umiejętnościami jego sił dyplomatycznych⁴⁰.

Ten rozdział dotyczy państw liczących poniżej 11 milionów mieszkańców, zgodnie z kategorią grupową wyodrębnioną w ramach ONZ⁴¹. Uwzględniając rozmiar geograficzny oraz wielkość populacji, pięć państw nordyckich – Danię, Finlandię, Islandię, Norwegię i Szwecję – należy uznać za „małe” w skali regionalnej i globalnej.

Bezpieczeństwo państw nordyckich według teorii realizmu

W teorii realizmu priorytet bezpieczeństwa militarnego jest niezachwiany. Wykorzystanie siły jest wciąż traktowane jako zasadniczy środek zabezpieczenia podstawowych interesów państwa. J. Świniarski wskazuje natomiast na nietrafność argumentu użycia siły militarnej jako jedyne go wyznacznika bezpieczeństwa militarnego państwa⁴². Jego zdaniem same czynniki wojskowe nie są w stanie skutecznie zapewnić bezpieczeństwa, a porównywanie potencjałów militarnych państw nie jest podstawą do rozstrzygania o stanie ich bezpieczeństwa. Istotne są także relacje międzynarodowe – w tym uwarunkowania sojusznicze. Zapewnienie państwu bezpieczeństwa wymaga zatem utrzymywania równowagi między elementami wojskowymi i pozawojskowymi. Odnosząc to do państw nordyckich, należy stwierdzić, że choć posiadanie siły militarnej (i strategii jej wykorzystania) jest przez nie obecnie uznane za niezbędne dla bezpieczeństwa (po zakończeniu zimnej wojny ograniczyły one swój potencjał wojskowy i nadały priorytet zdolnościom ekspedycyjnym i zarządzaniu kryzysowemu), to nadal wykorzystują one – jako ważne środki – wpływy polityczno-dyplomatyczne i zawarte sojusze. Patrząc na Europę Północną, można skonstatować, że

³⁹ B. Thorhallsson, A.J.K. Bailes, *Do small states need «alliance shelter»? Scotland and the Nordic nations*, [w:] A.W. Neal (ed.), *Security in a small nation: Scotland, democracy, politics*, Open Book Publisher, Cambridge 2017, s. 49-76.

⁴⁰ J. Corbett, J. Connell, *All the world is a stage: global governance, human resources, and the «problem» of smallness*, „Pacific Review” 2015, 28(3), s. 435-459.

⁴¹ A.Ó Súilleabháin, *Small States at the United Nations: Diverse Perspectives, Shared Opportunities*, International Peace Institute, May 2014.

⁴² J. Świniarski, *O naturze bezpieczeństwa. Prolegomena do zagadnień ogólnych*, Agencja Wydawnicza ULMAR, Warszawa–Pruszków 1997, s. 11.

państwa nordyckie w obliczu nasilającego się realnego zagrożenia ze strony Rosji (w drugiej dekadzie XXI wieku) nadały priorytet bezpieczeństwu militarnemu. Z jednej strony stopniowo zwiększają zakres wzajemnych kontaktów wojskowych i współpracy w dziedzinie bezpieczeństwa (uznają, że bezpieczeństwo można osiągnąć m.in. poprzez podejście regionalne, dlatego rozwijają obecnie wzajemne dwu- i wielostronne stosunki militarne) oraz intensyfikują relacje z Organizacją Paktu Północnoatlantyckiego (NATO), z drugiej zaś restrukturyzują swoje siły zbrojne (Finlandia) i stopniowo zwiększają wydatki na obronę (Finlandia, Szwecja, Norwegia).

Zachowanie małych państw zależy od położenia geograficznego i geopolitycznego, warunków wewnętrznych, rozwoju gospodarczego czy przynależności do organizacji międzynarodowych. Różnią się one nie tylko od większych państw, ale także między sobą. Pomimo podobnych cech, małe państwa mogą realizować różne polityki zagraniczne i priorytety w zakresie gwarancji bezpieczeństwa⁴³. Istnieją różnice w ich interesach i motywach ich decyzji. Dobrą tego ilustracją są państwa nordyckie, które dokonały różnych wyborów w zakresie gwarancji bezpieczeństwa. Zimna wojna ujawniła głębokie różnice w tym zakresie. Niezdolni do powstrzymania lub pokonania rosyjskich zagrożeń własnymi małymi siłami Nordycy musieli po II wojnie światowej zrównoważyć logikę poszukiwania ochrony wielkich mocarstw z logiką unikania prowokacji i dystansowania się od militarnej rzeczywistości konfrontacji między Wschodem a Zachodem. Islandia, Dania i Norwegia, wstępując do NATO, równoważyły swój stosunek do Związku Radzieckiego (ZSRR). Norwegia jako członek NATO odegrała ważną rolę w nordyckim równoważeniu zimnej wojny, odmawiając lokowania żołnierzy obcych wojsk i rozmieszczenia broni jądrowej na swoim terytorium. Zarządzała relacjami ze Związkiem Radzieckim poprzez połączenie odstraszania i asekuracji⁴⁴. Finlandia i Szwecja wybrały neutralność. Podczas zimnej wojny polityka zagraniczna i polityka bezpieczeństwa Szwecji oparta była na koncepcji „narodowego przetrwania”. Obrona narodowa zapewniona przez armię terytorialną (uformowaną w drodze poboru) miała na celu powstrzymanie potencjalnego ataku. To, obok własnego przemysłu zbrojeniowego, który niemal

⁴³ V. Gigueux, *Explaining the diversity of small states' foreign policies through role theory*, „Third World Thematics: A TWQ Journal” 2016, Vol. 1, Iss. 1, s. 27-45.

⁴⁴ C. Gebhard, *Scandinavian Defence and Alliance Policies: Different Together*, [w:] A. Wivel, P. Nedergaard (eds.), *Routledge Handbook on Scandinavian Politics*, Routledge, London 2017.

całkowicie zaspokajał potrzeby wewnętrzne, miało zapewnić bezpieczeństwo państwa i utrzymać niezależność od bloków militarnych. Finlandia pozostała państwem buforowym, stawiając na przyjazne stosunki zarówno ze Wschodem, jak i Zachodem. Jej gwarantem bezpieczeństwa była dobrze zorganizowana obrona terytorialna⁴⁵. Dania i Szwecja postanowiły podnieść swój międzynarodowy status i bezpieczeństwo poprzez aktywny udział w operacjach międzynarodowych, a w przypadku Danii ważną rolę odegrała także lojalność wobec Stanów Zjednoczonych. Islandia, wstępując do NATO, zrezygnowała z polityki neutralności, która została zadeklarowana po odzyskaniu niepodległości w 1918 r.⁴⁶

Warto w tym miejscu przywołać stosunek H.J. Morgenthau do neutralności państw w polityce międzynarodowej. Twierdzi on, że jest ona produktem ubocznym równowagi sił w okresie zimnowojennym⁴⁷. W przypadku małych państw neutralność jest motywowana względami bezpieczeństwa narodowego. Jako strategia polityczna została zaprojektowana, aby zapewnić formę izolacji od polityki siły wielkich mocarstw, w celu ochrony suwerenności małych państw. Według neorealistów struktura polityki międzynarodowej pozwalała tym państwom być neutralnymi w czasie zimnej wojny. Neutralność w tym sensie jest nie tyle aberracją, co wynikiem nacisków strukturalnych. Co więcej, akceptacja państw neutralnych przez USA i ZSRR wpłynęła na wzajemną powściągliwość, która przyczyniła się do ogólnej równowagi sił. Po zakończeniu zimnej wojny i rozpadzie Związku Radzieckiego w 1991 r. neutralność była mniej lub bardziej zbędną koncepcją⁴⁸. NATO ustanowiło szereg nowych struktur i programów, w tym Radę Partnerstwa Euroatlantyckiego oraz program Partnerstwo dla Pokoju, do których przystąpiły państwa neutralne (co nie byłoby możliwe podczas zimnej wojny). Dla realistów oznacza to, że tak zwana aberracja neutralności została podważona do tego stopnia, że jest obecnie pojęciem nieistotnym.

⁴⁵ C. Archer, *The Nordic States and Security*, [w:] C. Archer, A.J.K. Bailes, A. Wivel (eds.), *Small States and International Security: Europe and Beyond*, Routledge, Abington 2014, s. 95-112.

⁴⁶ G. Gunnarsson, *Icelandic Security Policy: Context and Trends*, „Cooperation and Conflict” 1982, Vol. 17, s. 257-272.

⁴⁷ S. Guzzini, *Hans J. Morgenthau and the three purposes of power*, „DIIS Working Paper” 2018, No. 4.

⁴⁸ L. Goetschel, *Neutrality, a Really Dead Concept?*, „Cooperation and Conflict” 1999, 34(2), s. 122.

Neutralność państw nordyckich w okresie powojennym była podyktowana pragmatyzmem. Państwa te chciały w ten sposób zapewnić sobie terytorialną jedność, polityczną niezależność (np. Finlandia, która po zakończeniu II wojny światowej kładła nacisk na neutralność, aby utrzymać dystans wobec Związku Radzieckiego, czy Szwecja, która dzięki temu zyskała szczególnie profil rozjemcy i mediatora na arenie międzynarodowej), a obywatelom – bezpieczeństwo, oraz pozostać poza konfliktem zbrojnym i służyć jako bufor między stronami konfliktu. Ich historia pokazuje, że neutralność może promować międzynarodową stabilność w taki sposób, w jaki nie może tego robić realizm i użycie siły. Rezultatem takich decyzji jest często stabilność. Realizm, jak już wspomniano, zakłada równoważenie lub *bandwagoning* jako jedyne opcje dla państw znajdujących się w obliczu międzynarodowego konfliktu. Tymczasem neutralność jest ważnym narzędziem władzy ograniczającym konflikt, które zostało przez tę teorię pominięte.

Zdaniem Stanisława Bielenia: „sojusze dwóch lub więcej małych państw bądź też ucieczka w stronę neutralności i neutralizmu nie są współcześnie skutecznymi rozwiązaniami w ich polityce bezpieczeństwa”⁴⁹. Potwierdza to zachowanie Szwecji (w latach 90. XX wieku zastąpiła neutralność polityką bezaliansowości, a następnie w pierwszej dekadzie XXI wieku – polityką solidarności)⁵⁰ oraz Finlandii (na początku lat 90. XX wieku odeszła od neutralności w kierunku militarnego niezaangażowania). Obecnie oba te państwa mogą być opisane jako „postneutralni” członkowie unii politycznej, ale pozostający poza sojuszem wojskowym i będący w fazie poszukiwań optymalnej strategii dla realizacji swoich interesów bezpieczeństwa oraz dyskusji na temat potencjalnego członkostwa w NATO. Finlandia oraz Szwecja są zaangażowane w szeroko zakrojoną współpracę wojskową z NATO, a ponadto są aktywne w rozwijaniu współpracy w zakresie obrony w ramach Unii Europejskiej (UE). To oznacza, że niezaangażowanie wojskowe Finlandii i Szwecji jest mało wiarygodne.

W większości małych państw wyzwania związane z bezpieczeństwem zwykle występują w ich geopolitycznym otoczeniu. S.M. Waltz twierdzi, że zachowanie państw jest warunkowane miejscem zajmowanym w strukturze

⁴⁹ S. Bieleń, *Polityki bezpieczeństwa państw*, „Teki Komisji Politologii i Stosunków Międzynarodowych” 2010, nr 5, s. 68-69.

⁵⁰ Realizm wyjaśnia neutralność Szwecji, podkreślając, iż jej „zbrojny charakter”, to konsekwencja dokonanej przez ten kraj oceny zagrożeń w najbliższym otoczeniu. Zob. B. Sundelius (ed.), *The Committed Neutral*, Westview Press, Boudler 1989, s. 60.

systemu międzynarodowego, na przykład tym, czy mają one w najbliższym sąsiedztwie potężnego sąsiada. Państwa nordyckie są dobrą egzemplifikacją tej tezy. Rosja powoduje narastający niepokój w ich najbliższym otoczeniu, zwłaszcza w odniesieniu do Morza Bałtyckiego oraz obszarów, które Nordycy uznają za strategiczne (na przykład Daleka Północ dla Norwegii). Muszą oni przetrwać w geostrategicznym środowisku, które nie jest nieskomplikowane ani bezpieczne. Stany Zjednoczone i NATO stanowią z ich punktu widzenia taktyczną przeciwwagę wobec Federacji Rosyjskiej (a wcześniej ZSRR). W Danii, Norwegii, Finlandii i Szwecji podstawową koncepcją wykorzystywaną podczas zimnej wojny była obrona totalna – koncepcja ta także obecnie zyskuje na znaczeniu wobec coraz bardziej agresywnej polityki Rosji. Konflikt rosyjsko-ukraiński, aneksja Krymu, zwiększona intensywność penetracji regionu nordycko-bałtyckiego przez siły militarne Rosji, zogniskowały uwagę krajów nordyckich na tradycyjnych problemach bezpieczeństwa. Małe państwa Europy Północnej zaczęły rewidować swoje strategie, ponieważ stanęły w obliczu zasadniczo zmienionego środowiska bezpieczeństwa. Te wydarzenia wpłynęły na intensywność ich kontaktów wojskowych i współpracy w zakresie bezpieczeństwa militarnego. Zmiany sytuacji geopolitycznej wywołały ponadto publiczną debatę na temat strategii obrony Finlandii i Szwecji, a w szczególności przystąpienia tych państw do NATO.

Struktura systemu międzynarodowego wymusza, aby zwracać uwagę na równowagę sił. Małe państwa na ogół preferują multilateralizm jako ścieżkę wywierania wpływu oraz środek powstrzymywania większych państw i ochrony swojej autonomii. Do najważniejszych polityk multilateralnych należy równoważenie sił, czyli „łączenie się z innymi przeciwko przeważającemu zagrożeniu”⁵¹. Dzięki temu małe państwa mogą rozwijać władzę nieproporcjonalnie dużą w stosunku do ich wielkości, w kwestiach mających dla nich największe znaczenie. Można to osiągnąć przede wszystkim na dwa różne sposoby (lub połączenie obu): albo poprzez równoważenie wewnętrzne (zwiększanie wydatków na obronność), albo zewnętrzne, dostosowując swoje interesy strategiczne do jednego lub większej liczby podmiotów zewnętrznych (w formie zawieranych partnerstw lub sojuszy). Przykładem takiej płaszczyzny wspólnej realizacji celów obronnych jest NATO. Państwa nordyckie postrzegają Sojusz jako główną gwarancję swojego

⁵¹ S.M. Walt, *The Origins of Alliances*, Ithaca, New York 1987, s. 17-18.

bezpieczeństwa (opartą na art. 5 Traktatu północnoatlantyckiego), siłę, która może równoważyć siłę przeciwnika oraz jako platformę do poprawy ich statusu międzynarodowego. Niezależnie od tego rozwijają współpracę obronną (NORDEFCO) oraz prowadzą ścisły dialog polityczny i wojskowy na temat bezpieczeństwa militarnego, co może być krokiem w kierunku zbudowania wielostronnego sojuszu małych państw (w tym dwustronnego Finlandii i Szwecji). Modyfikując zakres wzajemnych relacji, państwa nordyckie chcą poprzez odstraszenie silniej niż dotychczas przyczynić się do zwiększenia bezpieczeństwa w regionie – indywidualnie i jako grupa. Oczywiście zdają sobie sprawę z faktu, iż to nie regionalny sojusz daje im strategiczne gwarancje bezpieczeństwa, lecz NATO, USA oraz do pewnego stopnia Unia Europejska.

Do rozwiązań wielostronnych, służących powstrzymaniu większych państw i ochronie autonomii mniejszych, S. Bieleń zalicza także odstraszenie. Fińska i szwedzka polityka bezpieczeństwa koncentruje się na odstraszaniu wojskowym, które opiera się na własnych zdolnościach obronnych, wielonarodowych sieciach bezpieczeństwa i dwustronnej współpracy wojskowej z innymi krajami. Współpraca jest koniecznością w obecnej sytuacji, w której Rosja zakwestionowała istniejący europejski porządek bezpieczeństwa i wykazała chęć użycia siły militarnej do celów politycznych. Ponieważ nadal buduje ona swoją siłę militarną i zagraża bronią jądrową, jej mniejsi sąsiedzi szukają wsparcia silniejszych państw, aby móc utrzymać zdolności do militarnego odstraszenia i ochrony przed potencjalną agresją. Obecnie zarówno Finlandia, jak i Szwecja otwarcie szukają większego wsparcia u siebie nawzajem i u kilku członków NATO, w szczególności Stanów Zjednoczonych.

Poza tendencjami do równoważenia sił, wiele sojuszy międzynarodowych powstawało na zasadzie koncentracji małych państw wokół wielkich mocarstw (*bandwagoning*). Tę tendencję porównuje się z naturalnym przyciąganiem grawitacyjnym. Wchodzenie w sojusze dwu- i wielostronne z mocarstwem najsilniejszym jest aktualnie wyborem wielu państw na świecie. Z tych względów koncentrowanie sił albo podczepianie się czy też poddawanie woli najsilniejszego stało się motywem przewodnim polityki bezpieczeństwa państw, które nie mają alternatywy w tworzeniu mechanizmów zabezpieczających⁵². Ta koncepcja przez niektórych uczonych uważana

⁵² S. Bieleń, op. cit., s. 68.

jest „za najmądrzejszą taktykę przetrwania dla najsłabszych państw”⁵³. *Bandwagoning* jest definiowana jako przeciwieństwo równoważenia. Innymi słowy, jak wyjaśnia S.M. Waltz, równoważenie sił polega na łączeniu się słabszych stron w konflikcie, a *bandwagoning* jest sprzymierzeniem się z silniejszą stroną. W związku z tym państwo słabsze musi podążać za interesami strategicznymi mocniejszego podmiotu w systemie międzynarodowym. Waltz twierdzi, że państwa dążące do maksymalizowania swojej siły, będą wybierać koncentrację wokół mocarstw, a nie równowagę sił⁵⁴. Tendencje do równoważenia są związane z osiągnięciem maksymalnego efektu odstraszania, a koncentracja wokół najsilniejszego może oznaczać chęć minimalizowania zagrożeń⁵⁵. Strategię *bandwagoning* wybrały: Islandia (państwo to różni się od swoich nordyckich sąsiadów tym, że nie ma sił zbrojnych, a swoje bezpieczeństwo powierzyło – w ramach porozumienia obronnego z 1951 r. – Stanom Zjednoczonym i NATO) Dania oraz Norwegia (oba państwa wielokrotnie uściły znaczną pod względem wielkości kontrybucję wojenną na rzecz prowadzonych przez USA operacji wojskowych w Afganistanie, Iraku, Syrii czy Libii, co realiści interpretują przez pryzmat interesów narodowych obu państw).

Dania utrzymuje od końca zimnej wojny bliskie stosunki ze Stanami Zjednoczonymi, ponieważ zakłada, że może się to przełożyć na jej większy wpływ na sprawy międzynarodowe. Od lat 90. XX wieku jej polityka bezpieczeństwa jest określana jako aktywistyczna, zmilitaryzowana i prowadzona w ścisłej współpracy ze światowym supermocarstwem. Kluczowi politycy duńscy uważają tę strategię za udaną, twierdząc, że bliskie relacje z USA wzmocniły pozycję Danii w NATO (świadczeniem czego może być objęcie stanowiska Sekretarza Generalnego NATO przez Andersa Fogh Rasmusena czy wybranie szefa duńskiej obrony generała Knuda Bartelsa na przewodniczącego Komitetu Wojskowego NATO w latach 2012–2015)⁵⁶. W ciągu kilku lat Dania przekształciła się z najsłabszego ogniwa w aktywnego członka NATO, wstępując do nordyckiej i europejskiej elity państw prowadzących skuteczną politykę bezpieczeństwa i obronną. Odegrała wiodącą

⁵³ B. Thorhallsson, S. Steinsson, *Small State Foreign Policy*, Oxford Research Encyclopedia of Politics, London 2017.

⁵⁴ K.N. Waltz, *Theory of International Politics*, op. cit., s. 126.

⁵⁵ S. Bielań, op. cit., s. 89.

⁵⁶ P.V. Jakobsen, J. Ringsmose, H.L. Saxi, *Bandwagoning for Prestige: Denmark, Norway and the War on Terror*, prepared for delivery at the CEEISA-ISA Joint International Conference, Ljubljana, Slovenia, 22-25 June 2016, s. 11-14.

rolę, proponując kompleksowe podejście do operacji międzynarodowych⁵⁷, które zostało zawarte w koncepcji strategicznej Sojuszu w 2010 r.⁵⁸ Polityka zagraniczna zawsze opiera się na interesie narodowym i władzy krajowej, a nie na moralności – każda władza stara się ukryć swoje interesy pod pozorem kierowania się zasadami moralnymi. Warto podkreślić, że aktywna polityka Danii jest motywowana jej własnym interesem narodowym i nie opiera się na koncepcji uczynienia świata bezpiecznym dla wolności i demokracji.

W przypadku Norwegii rozwiązanie Układu Warszawskiego i upadek Związku Radzieckiego, czyli koniec zimnej wojny, oznaczały zmierzchnienie tego państwa w strategii USA i NATO. Półwysep Skandynawski i Daleka Północ wydawały się spokojną częścią świata. Ten stan rzeczy sprowokował Norwęgę do działań służących ponownemu zwróceniu uwagi USA. Widoczny wojskowy wkład w operacje NATO (zwłaszcza w Libii w 2011 r., gdzie Norwegia była jednym z pierwszych sprzymierzeńców, który udzielił wojskowego wsparcia amerykańskim, brytyjskim i francuskim kompaniom powietrznym⁵⁹) zaowocował polityczną dywidendą dla Norwegii – w 2013 r. Jens Stoltenberg został zaakceptowany przez Niemcy i USA jako następca A.F. Rasmussena na stanowisku Sekretarza Generalnego NATO. Korzyści związane z zapewnieniem odpowiedniego i widocznego

⁵⁷ Operacja Hooligan Buster w Bośni i Hercegowinie jest symbolem nowej, zorientowanej międzynarodowo duńskiej armii. W 1994 r. czołgi duńskie z powodzeniem pokonały serbską zasadzkę. Pierwszy raz od zakończenia II wojny światowej żołnierze duńscy uczestniczyli w walce wojennej. To wydarzenie można uznać za początek nowej duńskiej polityki obronnej, w której wojsko miało zostać wysłane na misje międzynarodowe z ciężkim sprzętem wojskowym. Skuteczne użycie czołgów przez Danię utorowało jej drogę do egzekwowania pokoju w sposób militarny. Wywołało to szeroki rezonans w środowisku międzynarodowym: prestiż tego państwa znacznie się zwiększył i w rezultacie mała Dania stała się członkiem elitarnego klubu, złożonego z wielkich mocarstw.

⁵⁸ F. Petersen, H. Binnendijk, Ch. Barry, P. Nielsen, *NATO's Comprehensive Approach to Complex Operations*, [w:] G. Aybet, R.R. Moore (eds.), *NATO in Search of a Vision*, Washington DC, Washington 2010, s. 78-79; P.V. Jakobsen, *NATO's Comprehensive Approach after Lisbon: Principal Problem Acknowledged, Solution Elusive*, [w:] J. Ringsmose, S. Rynning (eds.), *NATO's New Strategic Concept: A Comprehensive Assessment*, DIIS, Copenhagen 2011, s. 83-90; S. Rynning, *NATO in Afghanistan: the liberal disconnect*, Stanford Security Studies, Stanford 2012, s. 131.

⁵⁹ D. Henriksen, *The Political Rationale and Implications of Norway's Military Involvement in Libya*, [w:] D. Henriksen, A.K. Larssen (eds.), *Political Rationale and International Consequences of the War in Libya*, Oxford, London 2016, s. 155 i n.; K.P. Mueller, *Precision and Purpose. Air power in the Libyan Civil War*, RAND Corporation, Santa Monica 2015, s. 267 i n.

wsparcia siłom USA: prestiż, status i reputacja (efekty wyboru strategii *bandwagoning*) zostały odniesione przez Danię i Norwegię, aby dzięki nim państwa te mogły silniej wpływać na innych aktorów sceny międzynarodowej.

Rasmus Brun Pedersen czerpie z kolei inspirację z realizmu ofensywnego J. Mearsheimera, aby wyjaśnić nordyckie poszukiwanie statusu na arenie międzynarodowej i udzielić odpowiedzi na pytanie: Dlaczego małe kraje nordyckie angażują się w zmilitaryzowane interwencje obok Stanów Zjednoczonych? R.B. Pedersen dowodzi, że państwa te stopniowo zaczęły postrzegać zmilitaryzowaną partycypację jako ważne narzędzie do zdobycia dobrej reputacji i poprawy swojej pozycji na arenie międzynarodowej. Motywacje stojące za nordyckim aktywizmem wojskowym nie są wyłącznie ideowe, można je tłumaczyć realizmem. Dobre stosunki z USA i zmilitaryzowany aktywizm (który odbiega od tradycyjnego nordyckiego internacjonalizmu) uważa się za środek do wzmocnienia statusu państw nordyckich, a także do zapewnienia ochrony przed regionalnymi konkurentami poprzez poprawę wizerunku⁶⁰. To międzynarodowe zaangażowanie państw nordyckich odzwierciedla bardziej instrumentalną i strategiczną motywację – starają się one w ten sposób wzmocnić swoją pozycję wśród sojuszników i zwiększyć prawdopodobieństwo, że USA i NATO ochronią je przed zewnętrznymi zagrożeniami. Przykładem jest duńska polityka bezpieczeństwa, która przeczy tezom realistów, dotyczącym wkładu małych państw w międzynarodowy ład, ponieważ zazwyczaj mają one niedużą siłę oddziaływania na stosunki międzynarodowe, wolą dyplomatyczne instrumenty polityki zagranicznej od działań wojskowych oraz opierają się na współpracy i instytucjach wielostronnych, a ich wybory w zakresie polityki zagranicznej są dokonywane w odpowiedzi na rozwój wydarzeń zewnętrznych. Aktywność Danii na arenie międzynarodowej jest świadectwem tego, że pomimo statusu małego państwa, kraj ten ma wiele cech charakterystycznych dla wielkich potęg.

Zarówno równoważenie sił, jak i koncentracja wokół wielkich mocarstw są z natury strategiami defensywnymi, ich celem jest zachowanie bezpieczeństwa, a tym samym łączą się one z realizmem obronnym. Jak zauważa Stephen Walt, państwa najczęściej wybierają równowagę, jeśli rosnąca potęga znajduje się w bliskości geograficznej i ma ofensywne intencje⁶¹. Małe

⁶⁰ R.B. Pedersen, *Bandwagon for status: changing patterns in the Nordic states status seeking strategies?*, „International Peacekeeping” 2018, Vol. 25, Iss. 2, s. 217-241.

⁶¹ S.M. Walt, *The Origins of Alliances*, op. cit., s. 28 i n.

państwa leżące w jej bezpośredniej bliskości mogą być pierwszymi pokrzywdzonymi, dlatego pomocne w ochronie ich interesów może być przystąpienie do sojuszy, ponieważ „narażają swoje przetrwanie na ryzyko, jeśli nie ograniczą potencjalnego hegemonu, zanim stanie się on zbyt silny”⁶². Co ważne, siła państwa sama w sobie nie jest zagrożeniem. Poziom zagrożenia, jaki stanowi ono dla innych, jest wynikiem łącznie: jego siły, bliskości geograficznej, zdolności ofensywnych i postrzeganej agresywności jego intencji. Dlatego też racjonalne państwo zachowuje równowagę wewnętrzną i zewnętrzną, uwzględniając kontekst geostrategiczny. Jacek Czaputowicz twierdzi, że państwa dążą do równowagi „(...) nie wobec siły, a stwarzanego przez innych zagrożenia. Siła i zagrożenie często idą w parze, ale nie są identyczne”⁶³. Więc jeśli jedno państwo dostrzeże, że inne państwo nagle zwiększa swoją siłę militarną, uzna, że zamierza ono zaatakować, nawet jeśli tak nie jest. Państwo, które uważa, że jest zagrożone, będzie również musiało zwiększyć swoją siłę militarną. To niekończąca się spirala, dlatego realisci uważają, że współpraca jest nie tylko trudna do osiągnięcia, ale przede wszystkim niemożliwa. Taka sytuacja występuje od ponad dekady w regionie nordyckim. Rosja w swojej polityce mocarstwowej twardo opiera się na zasadach realizmu. Prowokacyjne zachowanie tego państwa, zwłaszcza wobec Szwecji i Finlandii (Rosja m.in. wznowiła loty bombowców dalekiego zasięgu w regionie nordycko-bałtyckim i zwiększyła ich liczbę, zwiększyła skalę i zakres ćwiczeń wojskowych, zintensyfikowała patrole okrętów podwodnych i kontrole gotowości bojowej Floty Północnej), wpłynęło na politykę bezpieczeństwa państw nordyckich, wzmocniło ich współpracę i wywołało największą od czasów zimnej wojny mobilizację wojskową w tym regionie. Państwa nordyckie ponownie skoncentrowały się na obronie terytorialnej, a nie na operacjach międzynarodowych. To zaś zostało odebrane przez władze Rosji jako zagrożenie dla jej bezpieczeństwa⁶⁴ oraz zaprzepaszczenia wszystkich dotychczasowych pozytywnych osiągnięć w kontaktach nordycko-rosyjskich.

⁶² R. Bierzanek, *Zasada równowagi sił we współczesnym świecie*, „Sprawy Międzynarodowe” 1985, nr 2, s. 57-72.

⁶³ J. Czaputowicz, *Kryteria bezpieczeństwa międzynarodowego*, [w:] S. Dębski, B. Górka-Winter (red.), *Kryteria bezpieczeństwa międzynarodowego państwa*, PISM, Warszawa 2003, s. 16-17.

⁶⁴ Ministerstwo Spraw Zagranicznych Rosji w odpowiedzi na porozumienie wydało oświadczenie, w którym czytamy: „Zamiast otwartego i konstruktywnego dialogu mającego na celu znalezienie wspólnych rozwiązań w celu zwiększenia bezpieczeństwa w Europie Północnej

Małe państwa coraz częściej wykorzystują specyficzne cechy swojej administracji publicznej i pozytywny wizerunek w poszczególnych dziedzinach polityki, aby mieć wpływ w organizacjach międzynarodowych. Egzemplifikacją tego twierdzenia może być aktywność i zaangażowanie państw nordyckich w działania ONZ. Od chwili powstania tej organizacji aktywnie włączały się one w jej pracę. Norweski polityk Trygve Halvdan Lie został w 1946 r. wybrany na jej pierwszego Sekretarza Generalnego. Po rezygnacji w 1952 r. jego następcą został inny Skandynaw – szwedzki polityk Dag Hammarskjöld. Norwegia, Szwecja, Finlandia i Dania od zakończenia II wojny światowej są aktywnymi uczestnikami międzynarodowych misji pokojowych ONZ i traktują je jako integralną część swojej polityki zagranicznej i bezpieczeństwa.

Małe państwa poszukują uznania zarówno innych małych państw, jak i wielkich mocarstw. Biorą na siebie godne podziwu zadania lub doskonałą się w danej dziedzinie. Sposoby, w jakie zyskują moralny autorytet, to m.in. pomaganie wielkim mocarstwom w utrzymaniu istniejącego porządku międzynarodowego, na przykład za pośrednictwem usług mediacyjnych oraz misji pokojowych i humanitarnych. Skuteczne instytucje dyplomatyczne mogą wnieść istotny wkład w bezpieczeństwo (od 2017 r. rząd Islandii kierowany przez socjalistkę i pacyfistkę Katrín Jakobsdóttir, choć oficjalnie popiera członkostwo w NATO, to opowiada się za dyplomatycznymi i politycznymi rozwiązaniami problemów bezpieczeństwa). Sprawny system komunikacji dyplomatycznej jest warunkiem koniecznym efektywnego równoważenia zachowań. Wybór polityki bezpieczeństwa przez małe państwa odzwierciedla wyzwania krajowe i zewnętrzne. Dlatego, jak twierdzi S. Bieleń, państwa te wybierają polityki adaptacyjne i aktywistyczne, których podstawą jest poszukiwanie sojuszy i wypracowanie mechanizmów współpracy wielostronnej z wybranymi uczestnikami stosunków międzynarodowych w myśl zasad prawa międzynarodowego⁶⁵. Politykę aktywizmu w stosunkach mię-

i na kontynencie jako całości, w tym rozliczenia ukraińskiego konfliktu wewnętrznego, skandynawskiej opinii publicznej przekazuje się konfrontacyjne podejście". I dalej: „Podejmowanie decyzji w tej dziedzinie jest bez wątpienia suwerennym prawem każdego kraju, ale nastąpiła różnica w podejściu do bezpieczeństwa w regionie w ciągu ostatnich kilku lat, ponieważ nordycka współpraca obronna zaczęła być kierowana przeciwko Rosji". Zob. T. Pettersen, *Russia concerned by Finland, Sweden moves towards closer ties with NATO*, <http://barentsobserver.com/en/security/2015/04/russia-concerned-finland-sweden-moves-towards-closer-ties-nato-13-04> (dostęp: 21.06.2021).

⁶⁵ S. Bieleń, op. cit. s. 65-93.

dzynarodowych wybierają te spośród nich, które sprzyjają państwom ubogim i niestabilnym, prowadzą aktywną dyplomację, oferując usługi mediacyjne, angażując swój autorytet moralny, służąc jako wzór godny naśladowania. Do tej grupy państw można zaliczyć Danię, Finlandię, Norwegię i Szwecję. Kraje te uczestniczą w wielu formach instytucjonalnych współpracy wielostronnej, gdzie wykazują inicjatywę i kreatywność dyplomatyczną, bez kompleksów występując na arenie międzynarodowej obok mocarstw⁶⁶. Ich zaangażowanie w działania pokojowe i stabilizacyjne nie jest wynikiem braku poczucia bezpieczeństwa, lecz dążenia do prestiżu i poprawy własnej pozycji w oczach innych. Przykładem może być rola Norwegii w zakończeniu skomplikowanych i krwawych wojen domowych w Mali (1995 r.) czy jedno z bardziej spektakularnych osiągnięć norweskiej dyplomacji pokojowej – porozumienie zawarte w Gwatemali w 1996 r., po kilku latach negocjacji, a także ugoda podpisana w Sudanie w 2005 r. Są to sukcesy, potwierdzające reputację Norwegii jako „małego supermocarstwa”, które z dużym powodzeniem prowadzi negocjacje pokojowe. Norweska retoryka dyplomacji ma uspokajający i zrównoważony ton, ale państwo to równolegle stosuje również militarne argumenty, ponieważ utrzymanie widocznej wojskowej obecności w północnych regionach Norwegii ma zabezpieczyć jej interesy w Arktyce. Dobrym przykładem jest także Szwecja, która w okresie zimnej wojny chciała działać jako mediator i budowniczy mostów porozumienia, a obecnie kreuje swój wizerunek promotora światowego pokoju i uczciwego mediatora.

Niektórzy twierdzą, że małe państwa działają w większej zgodności z neorealizmem niż duże⁶⁷. Ich podatność na przemoc sprawia, że są bardziej wyczulone na systemowe bodźce i mniej podatne na presję wewnętrzną, ponieważ nie mogą sobie pozwolić na popełnianie błędów w polityce zagranicznej. Sverrir Steinsson i Anders Wivel wykorzystują neoklasyczne podejście realistów, aby pokazać, że polityka wewnętrzna jest wciąż ważnym elementem polityki zagranicznej małych państw. Neoklasyczny realizm zakłada, że państwa starają się bronić swoich długoterminowych interesów bezpieczeństwa, ale że dążenie to jest zniekształcane w krótkim

⁶⁶ A. Kosowska, *Duża Unia małych krajów – państwa małe w Unii Europejskiej*, [w:] R. Żelichowski (red.), *Małe państwa Europy Zachodniej i terytoria o statusie specjalnym. Ich rola i miejsce w Unii Europejskiej*, ISP PAN, Warszawa 2008, s. 26-32.

⁶⁷ J. Snyder, *Myths of Empire: Domestic politics and international ambition*, Ithaca, New York 1991, s. 2; R. Jervis, op. cit.; R.L. Schweller, *Domestic structure and preventive war: are democracies more pacific?* „World Politics” 1992, Vol. 44, No. 2, s. 234-269.

okresie przez błędne szacunki przywódców i politykę wewnętrzną. Steinson jako przykład wskazuje Islandię, która w latach 50. i 70. XX wieku, pod wpływem presji krajowej na islandzkich przywódców, rozpoczęła z Wielką Brytanią „wojny dorszowe”, czyli serię sporów międzypaństwowych. Zachowania islandzkie były w dużej mierze niespójne z neorealizmem, biorąc pod uwagę, że spory te były wyjątkowo ryzykowne i potencjalnie wysoce kosztowne dla tego kraju. Krzysztof Kubiak twierdzi, że Islandczycy walczyli o wszystko: o powodzenie swojego państwa, możliwość kontynuowania budowy nowoczesnego społeczeństwa i przede wszystkim – obronę swoich „surowców strategicznych”, a zatem o rudymen tarne interesy i bezpieczeństwo swojego państwa⁶⁸. Natomiast Wivel używa neoklasycznego realizmu, aby wykazać, że duńska militarystyczna polityka zagraniczna jest pod silnym wpływem liberalno-egalitarnych wartości i nie skupia się tylko na dążeniu do zaspokojenia wąskich interesów bezpieczeństwa⁶⁹.

Zakończenie

Konflikty, które towarzyszą stosunkom międzynarodowym, sprawiają, że badanie bezpieczeństwa jest kluczowe dla naukowców i polityków, którzy chcą zrozumieć i przewidzieć zachowanie państw na arenie światowej. Zmieniający się krajobraz polityczny w XXI wieku podkreśla ciągle znaczenie i wagę tradycyjnej (realistycznej) polityki bezpieczeństwa. Realizm dostarcza właściwych narzędzi do analizy problemu bezpieczeństwa państw nordyckich, choć nie poświęca on wiele uwagi małym państwom oraz ich pozycji w polityce międzynarodowej. Dzieje się tak, ponieważ są one bardziej narażone na zewnętrzne wstrząsy i niebezpieczeństwa, a także mniej zagrażają wielkim potęgom – realiści są zatem mniej nimi zainteresowani. Są pionkami w wielkich grach o władzę, dlatego znajdują niszę i polegają na dużym państwie. Dzięki temu zyskują bezpieczeństwo i strategiczne znaczenie. Zgodnie z teorią realizmu to wielkie mocarstwa kształtują globalną politykę. Małe państwa mają niewielką możliwość, aby wpływać na własne przetrwanie i potrzebują ochrony. Mogą one albo sprzymierzyć się z najsilniejszym państwem w swoim otoczeniu (*bandwagoning*), albo przyłączyć się do koalicji przeciwko temu państwu (*balansowanie*).

⁶⁸ K. Kubiak, *Brytyjsko-islandzkie «wojny dorszowe»*, „Studia Martima” 2017, Vol. 30, s. 192.

⁶⁹ A. Wivel, *From Peacemaker to Warmonger? Explaining Denmark's Great Power Politics*, „Swiss Political Science Review” 2013, Vol. 19, Iss. 3, s. 298-321.

Państwa nordyckie mają podobne systemy polityczne (demokratyczne), społeczne (zorientowane na dobrobyt, egalitarne) i kulturowe (świeckie, otwarte i liberalne). Nordycy, historycznie brutalni, zbudowali nowy wizerunek nieagresywnej, szlachetnej rodziny państw, których wojska wyjeżdżają za granicę tylko na misje pokojowe. Państwa nordyckie są silnie związane z ograniczoną i powściągliwą polityką wojskową, brakiem agresywnych lub hegemonicznych intencji, nieingerencją i postawą „uczciwego pośrednika” w rozwiązywaniu konfliktów międzynarodowych, a także polityką, która dąży do zbudowania spokojnego środowiska przez pracę na rzecz pokoju i rozwoju, jak również poprzez wzmocnienie własnej obrony narodowej. Wniosły one znaczący i altruistyczny wkład w międzynarodowe „dobra publiczne”, takie jak: pomoc rozwojowa i humanitarna, działalność charytatywna, mediacje i operacje pokojowe na całym świecie. Ponadto wszystkie stosują otwarte, transparentne i demokratyczne podejście do kształtowania polityki, w tym polityki zagranicznej i bezpieczeństwa, co umożliwia stosunkowo łatwe poznanie ich strategii, zarówno na etapie ich formułowania, jak i działania.

Wykorzystanie teorii realizmu do zbadania polityki bezpieczeństwa państw nordyckich umożliwia ustalenie uwarunkowań procesu definiowania podstawowych celów bezpieczeństwa tych krajów. Determinanty historyczne, obok geograficznych, w dużym stopniu wpłynęły na to, jak państwa te pojmują własne interesy narodowe oraz cele polityki bezpieczeństwa. W efekcie wykazują one raczej interesy defensywne niż ofensywne ambicje. Ich istotą jest zachowanie politycznej niezależności i przetrwanie. Z drugiej strony to wszystko nie wyklucza ambicji w zakresie zdobycia potęgi o innym znaczeniu niż terytorialna ekspansja. Potęgi rozumianej raczej jako odgrywanie znaczącej roli w pokojowych staraniach o ład i porządek międzynarodowy.

Zmiany w międzynarodowym środowisku bezpieczeństwa, powrót Rosji do polityki prowadzonej z pozycji siły i związany z tym wzrost potencjału wojskowego oraz zwiększenie aktywności wojskowej, wywołały poczucie niestabilności w najbliższym otoczeniu państw Europy Północnej. W obliczu wzrostu napięcia z Rosją, bezpieczeństwo państwa stało się ich priorytetem. Pilną potrzebą jest dostosowanie do nowych realiów geopolitycznych na Starym Kontynencie – samodzielnie i/lub w ścisłej współpracy. Państwa nordyckie obawiają się, że mogą się stać kolejnym celem agresji ze strony Federacji Rosyjskiej. Ścieżką ochrony ich autonomii jest multilateralizm.

Niezależnie od członkostwa w NATO i UE, kraje te budują kompatybilne wobec tych organizacji partnerstwa dwu- i wielostronne, zwiększają wydatki wojskowe i koncentrują się wokół mocarstwa (USA) dla zachowania własnego bezpieczeństwa.

Bibliografia

- Archer C., Nugent N., *Small states and the European Union*, „Current Politics and Economics of Europe” 2002, 11(1), s. 1-10.
- Archer C., *The Nordic States and Security*, [w:] C. Archer, A.J.K. Bailes, A. Wivel (eds.), *Small States and International Security: Europe and Beyond*, Routledge, Abington 2014.
- Bieleń S., *Polityki bezpieczeństwa państw*, „Teka Komisji Politologii i Stosunków Międzynarodowych” 2010, nr 5.
- Bierzanek R., *Zasada równowagi sił we współczesnym świecie*, „Sprawy Międzynarodowe” 1985, nr 2, s. 57-72.
- Borkowski P.J., *Małe państwa w świetle teorii integracji*, [w:] D. Popławski (red.), *Małe państwa Europy. Specyfika systemu politycznego i aktywności międzynarodowej*, Oficyna Wydawnicza ASPRA JR, Warszawa 2009.
- Corbett J., Connell J., *All the world is a stage: global governance, human resources, and the «problem» of smallness*, „Pacific Review” 2015, 28(3), s. 435-459.
- Countries in the world by population (2021), serwis Worldometer, <https://www.worldometers.info/world-population/population-by-country/>.
- Czaputowicz J., *Kryteria bezpieczeństwa międzynarodowego*, [w:] S. Dębski, B. Górka-Winter (red.), *Kryteria bezpieczeństwa międzynarodowego państwa*, PISM, Warszawa 2003.
- Czaputowicz J., *Mapa współczesnego realizmu: realizm klasyczny, neorealizm, realizm neoklasyczny*, [w:] E. Haliżak, J. Czaputowicz (red.), *Teoria realizmu w nauce o stosunkach międzynarodowych*, Warszawa 2014.
- Czaputowicz J., *Teorie stosunków międzynarodowych. Krytyka i systematyzacja*, Wyd. Nauk. PWN, Warszawa 2007.
- Elman C., *Realism*, [w:] M. Griffiths (ed.), *International Relations Theory for the Twenty-First Century: An Introduction*, Routledge, Oxon 2007.
- Gebhard C., *Scandinavian Defence and Alliance Policies: Different Together*, [w:] A. Wivel, P. Nedergaard (eds.), *The Routledge Handbook on Scandinavian Politics*, Routledge, London 2017.
- Gigleux V., *Explaining the diversity of small states' foreign policies through role theory*, „Third World Thematics: A TWQ Journal” 2016, Vol. 1, Iss. 1, s. 27-45.
- Goetschel L., *Neutrality, a Really Dead Concept?*, „Cooperation and Conflict” 1999, 34(2), s. 115-139.
- Grzela J., *Polityka bezpieczeństwa państw nordyckich*, Wyd. UJK, Kielce 2019.
- Gunnarsson G., *Icelandic Security Policy: Context and Trends*, „Cooperation and Conflict” 1982, Vol. 17, s. 257-272.

- Guzzini S., *Hans J. Morgenthau and the three purposes of power*, „DIIS Working Paper” 2018, No. 4.
- Henriksen D., *The Political Rationale and Implications of Norway's Military Involvement in Libya*, [w:] D. Henriksen, A.K. Larssen (eds.), *Political Rationale and International Consequences of the War in Libya*, Oxford, London 2016.
- Herz J.H., *Idealist Internationalism and the Security Dilemma*, „World Politics” 1950, Vol. 2, No. 2, s. 157-180.
- Hey J.A.K., *Small States in World Politics: Explaining Foreign Policy Behavior*, Boulder, London 2003.
- Ingebritsen Ch, Neumann I., Gstöhl S. (eds.), *Small States in International Relations*, University of Washington Press, Washington 2006.
- Jakobsen P.V., *NATO's Comprehensive Approach after Lisbon: Principal Problem Acknowledged, Solution Elusive*, [w:] J. Ringsmose, S. Rynning (eds.), *NATO's New Strategic Concept: A Comprehensive Assessment*, DIIS, Copenhagen 2011.
- Jakobsen P.V., Ringsmose J., Saxi H.L., *Bandwagoning for Prestige: Denmark, Norway and the War on Terror*, prepared for delivery at the CEEISA-ISA Joint International Conference, Ljubljana, Slovenia, 22-25 June 2016.
- Jaquet L., *The Role of a Small State within Alliance Systems*, [w:] A. Schou, A.O. Bruntland (eds.), *Small States in International Relations*, Almqvist & Wiksell, Stockholm 1971.
- Jervis R., *Cooperation under the Security Dilemma*, „World Politics” 1978, Vol. 30, No. 2., s. 167-214.
- Keohane R., *Lilliputians' dilemmas: small states in international politics*, „International Organization”, Vol. 23, Iss. 2, 1969, s. 3-36.
- Kondrakiewicz D., *Metody pomiaru siły państwa w stosunkach międzynarodowych*, [w:] E. Haliżak, M. Pietraś (red.), *Poziomy analizy stosunków międzynarodowych*, Rambler, Warszawa 2013.
- Kosowska A., *Duża Unia małych krajów – państwa małe w Unii Europejskiej*, [w:] R. Żelichowski (red.), *Małe państwa Europy Zachodniej i terytoria o statusie specjalnym. Ich rola i miejsce w Unii Europejskiej*, ISP PAN, Warszawa 2008.
- Kozub-Karkut M., *Realizm neoklasyczny – główne założenia i możliwości*, [w:] E. Haliżak, J. Czaputowicz (red.), *Teoria realizmu w nauce o stosunkach międzynarodowych*, Rambler, Warszawa 2014.
- Kubiak K., *Brytyjsko-islandzkie «wojny dorszowe»*, „Studia Martima” 2017, Vol. 30, s. 191-221.
- Kukułka J., *Teoretyczna koncepcja dyscypliny*, [w:] J. Kukułka (red.), *Teoria stosunków międzynarodowych*, Wyd. PWN, Warszawa 2000.
- Lobell S.E., Ripsman N.M., Taliaferro J.W., *Neoclassical Realism, the State, and Foreign Policy*, New York Cambridge University Press, New York 2009.
- Łoś R., *Potęga – ujęcie teoretyczne: definicja, struktura i oddziaływanie*, [w:] T. Domański (red.), *Międzynarodowe studia polityczne i kulturowe wobec wyzwań współczesności*, Łódź 2016.

- Lupel A., Mälksoo L., *A Necessary Voice: Small States, International Law, and the UN Security Council*, International Peace Institute, April 2019.
- Mearsheimer J.J., *The Tragedy of Great Power Politics*, W.W. Norton & Company, New York 2001.
- Military expenditure by country as percentage of gross domestic product, 1988-2020*, <https://www.sipri.org/databases/milex>.
- Morgenthau H.J., *Politics among nations*, New York 1948.
- Morgenthau H.J., *Politics Among Nations. The Struggle for Power and Peace*, New York 1967.
- Morgenthau H.J., *Polityka między narodami. Walka o potęgę i pokój*, Difin, Warszawa 2010.
- Mouritzen H., Wivel A., *The Geopolitics of Euro-Atlantic Integration*, Palgrave Macmillan, London 2004.
- Mueller K.P., *Precision and Purpose. Air power in the Libyan Civil War*, RAND Corporation, Santa Monica 2015.
- Neumann I.B., Gstöhl S., *Introduction: Lilliputians in Gulliver's World?*, [w:] Ch. Ingebritsen, I.B. Neumann, S. Gstöhl, J. Beyer (eds.), *Small States in International Relations*, University of Iceland Press, Seattle 2006.
- Nilas Tarp M., Ole Bach Hansen J., *Size and Influence: How Small States Influence Policy Making in Multilateral Arenas*, Danish Institute for International Studies, 2013.
- Nye J., Lynn-Jones S., *International Security Studies: A Report of a Conference on the State of the Field*, „International Security” 1988, Vol. 12, No. 4., s. 5-27.
- Pedersen R.B., *Bandwagon for status: changing patterns in the Nordic states status seeking strategies?*, „International Peacekeeping” 2018, Vol. 25, Iss. 2, s. 217-241.
- Petersen F., Binnendijk H., Barry Ch., Nielsen P., *NATO's Comprehensive Approach to Complex Operations*, [w:] G. Aybet, R.R. Moore (eds.), *NATO in Search of a Vision*, Washington DC, Washington 2010.
- Petterson T., *Russia concerned by Finland, Sweden moves towards closer ties with NATO*, <http://barentsobserver.com/en/security/2015/04/russia-concerned-finland-sweden-moves-towards-closer-ties-nato-13-04>.
- Rothstein R., *Alliances and Small Powers*, New York 1969.
- Rynning S., *NATO in Afghanistan: the liberal disconnect*, Stanford Security Studies, Stanford 2012.
- Schweller R.L., *Bandwagoning for Profit: Bringing the Revisionist State Back In*, „International Security” 1994, Vol. 19, No. 1, s. 72-107.
- Schweller R.L., *Domestic structure and preventive war: are democracies more pacific?*, „World Politics” 1992, Vol. 44, No. 2, s. 234-269.
- Snyder J., *Myths of Empire: Domestic politics and international ambition*, Ithaca, New York 1991.
- Súilleabháin A.Ó., *Small States at the United Nations: Diverse Perspectives, Shared Opportunities*, International Peace Institute, May 2014.
- Sundelius B., (ed.), *The Committed Neutral*, Westview Press, Boudler 1989.

- Świniarski J., *O naturze bezpieczeństwa. Prolegomena do zagadnień ogólnych*, Agencja Wydawnicza ULMAK, Warszawa–Pruszków 1997.
- Thorhallsson B., Bailes A.J.K., *Do small states need «alliance shelter»? Scotland and the Nordic nations*, [w:] A.W. Neal (ed.), *Security in a small nation: Scotland, democracy, politics*, Open Book Publisher, Cambridge 2017.
- The Statistics Portal for Market Data, Market Research and Market Studies, <https://www.statista.com/>.
- Thorhallsson B., Steinsson S., *Small State Foreign Policy*, Oxford Research Encyclopedia of Politics, London 2017.
- Vital D., *The Inequality of States*, Clarendon Press, Oxford 1967.
- Walt S.M., *The Origins of Alliances*, Ithaca, New York 1987.
- Walt S.M., *The Renaissance of Security Studies*, „*International Studies Quarterly*” 1991, Vol. 35, No. 2, s. 211–239.
- Waltz K.N., *Theory of International Politics*, McGraw Hill, New York 1979.
- Waltz K.N., *Structural realism after the Cold War*, „*International Security*” 2000, Vol. 25, No. 1, s. 5–41.
- Wivel A., *From Peacemaker to Warmonger? Explaining Denmark's Great Power Politics*, „*Swiss Political Science Review*” 2013, Vol. 19, Iss. 3, s. 298–321.
- Wojciuk A., *Dylemat potęgi. Praktyczna teoria stosunków międzynarodowych*, Wyd. UW, Warszawa 2010.
- Zięba R., *O tożsamości nauk o bezpieczeństwie*, „*Zeszyty Naukowe AON*” 2012, nr 1(86), s. 7–22.